

شناسایی و اجرای بین‌المللی اسناد

امیر تیمور تاجمیری^۱

اشاره:

رشد و گسترش میزان روابط حقوقی اتباع کشورهای مختلف در عرصه‌های گوناگون، حقوق ثبت را در بخش اجرای اسناد با چالش جدیدی روبرو ساخته و چگونگی آن را جزو مسائل قابل توجه دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی قرار داده است. این مقاله سعی دارد از ابعاد مختلف و با استفاده از نظرات حقوق‌دانان و مقررات بین‌المللی و قواعد حل تعارض مقررات داخلی موضوع شناسایی و اجرای بین‌المللی اسناد را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و مشکلات و راه‌حل‌های آن را ارائه نماید.

واژگان کلیدی: شناسایی، اجرای بین‌المللی اسناد، رفتار متقابل، تعهد حقوقی، حقوق

مکتسب، نزاکت بین‌المللی، حقوق ثبت

مقدمه:

یکی از مسائل و موضوعات مهم حقوق ثبت که در عین حال مرتبط با حقوق بین‌الملل خصوصی، حقوق تجارت بین‌الملل، حقوق مدنی و آیین دادرسی نیز می‌باشد شناسایی و اجرای اسناد تنظیم شده در کشورهای خارجی است که با توسعه و گسترش بیش از پیش روابط شخصی و تجاری بین‌الملل اهمیت بیشتری پیدا کرده است. امروزه روابط و مراودات بین‌الملل تنها در انحصار دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی نیست بلکه افراد با نقل مکان و

تغییر اقامتگاه و نیز انتقال اموال و کالاها از کشوری به کشور دیگر سهم مهمی از این روابط را به خود اختصاص داده‌اند و از طرفی در راستای توسعه بیشتر مناسبات بین‌الملل و نیز گسترش تجارت بین‌المللی که مستلزم سرعت و صرفه‌جویی در وقت و پرهیز از اتلاف آن است به نوبه خود ایجاب می‌نماید که کشورها اسناد تنظیم شده در قلمرو یکدیگر را معتبر بدانند مضافاً این که تسهیل شناسایی و اجرای اسناد خارجی علاوه بر این که متضمن مصالح و منافع افراد و دولت‌ها در زندگی بین‌المللی است به توسعه حقوق بین‌الملل نیز کمک می‌کند.

انگیزه انتخاب موضوع مذکور صرف‌نظر از اهمیت آن این است که کمتر در این زمینه تحقیق شده، منابع و تحقیقات پیرامون آن اندک و بررسی جامعی در خصوص آن صورت نگرفته و مقررات موجود نیز با نیازها و مقتضیات فعلی متناسب نمی‌باشد لذا ضمن بیان کلیاتی در این خصوص (در فصل اول این نوشتار) و اشاره به انواع روبه‌ها و سیستم‌ها و بالاخره بررسی مقررات حقوقی موضوعه ایران در فصل‌های بعد خواهیم پرداخت.

فصل اول - کلیات

مبحث اول - تعاریف

الف - تعریف شناسایی و اجرای بین‌المللی اسناد

مفهوم فوق‌الذکر در صورتی مصداق پیدا می‌کند که در مراحل تنظیم و اثرگذاری و اجرای اسناد یک عامل خارجی مداخله کند و در نتیجه موجب ارتباط آن با قوانین دو یا چند کشور مختلف و در نهایت طرح این سؤال گردد که بر فرآیند شناسایی و اجرای اسناد، قانون کدام کشور قابل اعمال است؟ تابعیت خارجی افراد ذی‌نفع، تغییر محل اقامتگاه، وجود موضوع سند در قلمرو یک کشور خارجی و... از زمره عوامل خارجی مذکورند؛ در واقع مراد بررسی نفوذ و تأثیر بین‌المللی اسناد است.^۱

ب - تعریف سند:

سند، در لغت به معنی تکیه، پشتی و پشتیبان است و سند، استناد و کذا... یعنی تکیه

۱. دکتر نجادعلی الماسی، *تعارض قوانین*، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ اول، ۱۳۶۸، ص ۱.

کرد، استناد جست که مفاهیمی چون اطمینان داشتن، نگاه داشتن، متکی شدن و تقویت کردن نیز در آن مستتر است.^۱ و در اصطلاح نوشته‌ای است که بر آن اعتماد کنند، اما هر نوشته‌ای سندیت ندارد لذا رابطه نوشته و سند به لحاظ منطقی عموم و خصوص مطلق است. قانون ثبت تعریفی از سند ارائه ننموده و به موجب تعریف مندرج در ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی، سند عبارت است از هر نوشته که در مقام اثبات دعوی یا دفاع قابل استناد باشد. و مطابق ماده ۱۲۸۶ قانون مدنی: سند بر دو نوع است: رسمی و عادی.

سند رسمی به موجب ماده ۱۲۸۷ قانون مذکور عبارت است از اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها و بر طبق مقررات قانون تنظیم شده و اسنادی که فاقد شرایط در ماده مذکور باشند براساس ماده ۱۲۸۰ قانون مدنی عادی محسوب می‌شوند، ولی به نظر می‌رسد برای شناخت مفهوم سند و نحوه تفکیک اسناد رسمی از عادی، بایستی به مقررات موضوعه در هر کشور رجوع کرد که به طور طبیعی تفاوت‌هایی از لحاظ مفهومی و نیز آثار و احکام مترتب بر اسناد رسمی و عادی بین مقررات کشورهای گوناگون در این زمینه وجود دارد. مع‌الوصف مطابق ماده ۹۶۹ قانون مدنی طرز تنظیم اسناد تابع قانون کشور محل تنظیم است.

ج - تعریف شناسایی -^۲ منظور از شناسایی آن است که محاکم و ادارات و مراجع قانونی یک کشور مندرجات و مفاد اسناد تنظیم شده در خارج از قلمرو آن کشور را بدون این که اجرا کنند صرفاً مورد قبول و پذیرش قرار دهند. در این صورت منظور از استناد به سند خارجی اجرای آن نیست بلکه ذی‌نفع در واقع شناسایی آن را درخواست نموده است و مفهوم شناسایی بیشتر در مورد اسناد اعلامی از قبیل طلاق‌نامه، اقرارنامه... مصداق دارد.

۱. القاموس العصری، الیاس انطون الیاس، ترجمه سیدمصطفی طباطبایی، انتشارات اسلامی، چاپ هفتم، ص ۳۱۸.

د- تعریف اجرا - 'مراد از اجرا آن است که مندرجات سند طوعاً و یا علی‌رغم اراده مدیون یا متعهد صورت خارجی پیدا کند لذا دو نوع اجرا قابل تصور است: یکی این که متعهد یا مدیون با رضایت به ایفاء دین یا انجام تعهد خود مبادرت نماید و دیگر این که از ایفاء دین یا انجام تعهد استنکاف نماید و با استفاده از دستور دادگاه یا توسل به قوای عمومی و به وسیله مرجع قضایی یا ثبتی و به صورت قهری علیه او اجرا صادر گردد؛ اجرا به معنی خاص کلمه شامل مورد دوم است.

به طور کلی، قابلیت شرایط و نحوه اجرای اسناد لازم‌الاجرا براساس فرمول‌های حل تعارض موجود بین دادگاه‌ها و مراجع اداری تابع مقررات کشور محل اجراست.

ه- تفاوت بین شناسایی و اجرا - شناسایی مفاد و مندرجات سند مقدمه اجرای آن است و هیچ سند رسمی خارجی را نمی‌توان بدون شناسایی آن اجرا کرد به عبارتی دیگر شناسایی لازمه اجراست، ولی ملازمه‌ای با اجرا ندارد. مراد از شناسایی معتبر دانستن سند تنظیم شده در خارج است در صورتی که منظور اجرا این است که از مرجع صالحه درخواست شود دستور اجرای سندی را که در خارج تنظیم شده صادر کند، لذا معتبر دانستن سند غیر از لازم‌الاجرا بودن آن است. شناسایی ممکن است به جهت استفاده از سند در یک دعوی به عنوان مستند دعوی جهت اثبات حقی نسبت به مال یا دفاع از یک دعوی یا طرح دعوی معتبر باشد. از طرفی اسنادی که جنبه اعلامی دارند از قبیل اسناد مثبت مالکیت یا وضعیت و اهلیت اشخاص (ازدواج، طلاق، نسب، رشد...) شناسایی آنها کفایت می‌کند و ضرورتاً جنبه اجرایی ندارند. بنابراین شناسایی به معنی پذیرفتن و معتبر دانستن سند تنظیم شده در خارج است. اعتبار سند یک مطلب است و لازم‌الاجرا بودن آن مطلبی دیگر و ممکن است سند تنظیم شده در خارج در ایران معتبر تلقی شده، ولی لازم‌الاجرا نباشد به علاوه اجرای مفاد اسناد تنظیم شده در خارج تشریفات بیشتری دارد و به مراتب مشکل‌تر از شناسایی و معتبر دانستن سند خارجی است. به طور مثال شناسایی و معتبر تلقی نمودن اسناد خارجی در اکثر کشورها موکول به رفتار متقابل نیست در حالی که اجرای

اسناد خارجی را موکول به رفتار متقابل می‌نمایند.^۱
و - سابقه شناسایی و اجرای اسناد خارجی:

در گذشته که روابط بین‌المللی به گستردگی امروز نبود آثار اسناد تنظیم شده در قلمرو یک کشور تنها به قلمرو همان کشور محدود می‌شد و اثر فرامرزی نداشت مخصوصاً در نظام‌های حقوقی متأثر از حقوق رم که نظام حقوقی ناظر بر اتباع از نظام حقوقی حاکم بر بیگانگان متمایز بود، اساساً رویه رد مطلق احکام و اسناد خارجی حاکم بود و همین شیوه به مدت طولانی ادامه داشت تا این که در قرون ۱۳ و ۱۴ میلادی بر اثر گسترش روابط تجاری بین شهرها و مناطق مستقل ایتالیا به مرور، اما به کندی در موارد خاص قوانین و احکام و اسناد خارجی و عرف‌های غیرمحملی را معتبر شناختند تا این که در دوران جدید و معاصر تحت تأثیر افزایش ارتباطات بین‌المللی و تسهیل انتقال و جابجایی افراد و کالاها کشورهایمانند فرانسه که از حقوق رم متأثر بودند رفته رفته و آن هم به ضرورت به طور محدود احکام و اسناد خارجی را مورد شناسایی و اجرا قرار داده و در رویه سابق تجدیدنظر کردند.^۲

امروزه موانع شناسایی و اجرای اسناد خارجی در قوانین داخلی کشورها و همین‌طور با انعقاد معاهدات دو و یا چند جانبه بین کشورها کاهش پیدا کرده و زمینه برای شناسایی و اجرای وسیع اسناد خارجی فراهم شده است.

مبحث دوم: مبانی نظری شناسایی اجرای اسناد خارجی:

مراد از مبانی شناسایی و اجرای اسناد خارجی در واقع پاسخ به این سؤال است که لزوم این امر بر چه پایه‌ای مبتنی است که علمای حقوق بین‌الملل خصوصی در مقام پاسخ به این سؤال عقیده واحدی ندارند و چندین فرضیه توسط آنها ارائه شده که به تدریج به آنها اشاره می‌نماییم.

۱. دکتر نجادعلی الماسی، *شناسایی و اجرای احکام مدنی خارجی...* نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۵، دی ماه ۱۳۶۹، ص ۸۰ - ۸۱.
 ۲. دکتر شمس‌الدین عالمی، *اعمال و اجرای قوانین و احکام بیگانه در ایران*، شماره ۳۹۴ به بعد.

الف: نظریه نزاکت:^۱

نظریه نزاکت که برگرفته از نظریات گروسیوس^۲ و واتل^۳ می‌باشد ابتدا از جانب مکتب هلندی قرن هفدهم عنوان شد این مکتب که از مکاتب قدیمی محسوب شده و در توسعه و تکامل نظریه تعارض قوانین مؤثر بوده است و نمایندگان اصلی آن پل وات^۴، ژان وات^۵، ردن برگ^۶ بودند اصل سرزمینی بودن قوانین را که مکتب فرانسوی قرن شانزدهم و قبل از آن مکتب ایتالیایی قرن سیزدهم و چهاردهم میلادی پذیرفته بودند همچنان معتبر باقی می‌دانسته‌اند. نهایتاً لزوم اجرای قوانین شخصی که استثنایی بر اصل محلی بودن قانون محسوب می‌شد را مبتنی بر اصل نزاکت بین‌المللی می‌دانستند. توضیح، آن که هیچ کشوری مکلف نیست که اجرای قانون خارجی را در قلمرو خود اجازه دهد، زیرا چنین تکلیفی با استقلال کشورها منافات خواهد داشت و اگر در بعضی موارد استثنایی کشوری قبول کند که قانون کشور دیگری در قلمرو او اجرا شود این امر صرفاً به لحاظ رعایت نزاکت بین‌المللی است که مبنای آن منافع خود آن دولت می‌باشد. زیرا اگر دولتی اجرای قوانین خارجی را به هیچ وجه مجاز نداند چگونه می‌تواند توقع داشته باشد که قوانین او در خارجه نسبت به اتباع او به اجرا درآید؟ بنابراین منفعت هر دولتی اقتضاء می‌کند که تا حدی اجرای قوانین خارجی را در خاک خود اجازه دهد.^۷

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود نظریه نزاکت ابتدا به عنوان مبنای اجرای قوانین خارجی مطرح گردید، ولی نظریه مذکور را به اسناد خارجی نیز سرایت دادند. چنانکه دادگاه‌های انگلستان اسناد خارجی را از قرن هفدهم به بعد بر مبنای نظریه نزاکت اجرا می‌نمودند. قضات انگلیسی اعتقاد داشتند حقوق ملل اقتضاء دارد که دادگاه‌های یک کشور با

1. the doctrin of comity.

2. grotius.

3. Vattel.

4. Poulvat.

5. Jean vaet.

6. roden bargh.

۷. دکتر نجادعلی الماسی، *تعارض قوانین*، مأخذ یاد شده، ص ۵۰ - ۵۱.

دادگاه‌های کشور دیگر همکاری و مساعدت نمایند و از این بیم داشتند که اگر اسناد خارجی در انگلستان اجرا نشود اسناد انگلیسی نیز در خارجه به موقع اجرا گذاشته نخواهد شد.

به نظر می‌رسد دکترین نزاکت بیشترین تأثیر را در انگلستان و آمریکا از خود به جای گذاشته و به وسیله حقوقدانانی چون دایسی^۱ و استوری^۲ تدوین و تکمیل شده است. محتوای نزاکت به طور کلی رعایت احترام متقابل و این که ملت‌ها باید به قوانین و حقوق یکدیگر احترام گذارند می‌باشد. اگر کشوری اسناد تنظیم شده در کشور دیگر را شناسایی و اجرا ننماید نباید انتظار داشته باشد که اسناد تنظیمی آن کشور، در کشورهای دیگر مورد شناسایی قرار گرفته و به موقع اجرا گذارده شود.^۳

انتقاد از نظریه نزاکت: مبنا و منبع حقوق بین‌الملل نزاکت بین‌المللی نیست. نزاکت مجموعه آدابی است که کشورها برای حفظ ظاهر و به دلیل فوایدی که بر آن مترتب می‌گردد به آن عمل می‌نمایند. برخلاف قاعده حقوقی و عرف بین‌المللی، اصول نزاکت از نظر حقوقی هیچ کشوری را متعهد نساخته و نمی‌تواند متشاء تعهد و تکلیف گردد. اداره روابط بین‌المللی براساس نظریه نزاکت امکان‌پذیر نیست، زیرا از لحاظ بین‌المللی عملی خلاف نزاکت به حساب می‌آید و موجب مسئولیت می‌گردد که قاعده‌ای لازم‌الاجرا را نقض کرده باشد، حال آن که زیرپا گذاشتن اصول نزاکت عملی غیردوستانه به شمار می‌آید که تنها ممکن است روابط بین‌المللی را مختل سازد از این رو کشور بی‌نزاکت در قبال عمل خلاف خود مسئولیت بین‌المللی ندارد و نتیجتاً خسارتی را که از نظر معنوی به کشور یا کشورهای دیگر وارد می‌کند جبران نمی‌نماید. نزاکت بین‌المللی اصولاً لایتغیر نیست بلکه گاه ممکن است این آداب صوری انجام یابد و به صورت نهادهای عرفی درآید. (مانند مصونیت دیپلماتیک و عدم توقف کشتی‌های ماهی‌گیری در جنگ‌های دریایی) و یا به

1. dicy.

2. story.

3. dicy and morris, the conflict of laws - london - stevens and sons -1980 -10thed,vel.2,p.1307.

عکس، قواعد حقوقی به صورت آداب و رسومی ظاهری و تشریفاتی تغییر شکل دهند (مثل سلام رسمی کشتی‌ها در دریاها به هم). مهم‌ترین ایرادی که به نظریه نزاکت وارد است آن است که پذیرش آن منجر به نفی حقوق بین‌الملل خصوصی می‌گردد. زیرا مطابق با آن اجرای قوانین و همچنین اسناد خارجی ملازمه با هیچ‌گونه حقی برای ذی‌نفع و همچنین تکلیف و تعهد حقوقی برای قاضی جهت اجرای سند خارجی ندارد و به این ترتیب پذیرش قانون و یا سند خارجی موکول به اراده خودسرانه قانون‌گذار و یا قاضی می‌گردد.

البته طرفداران این نظریه سعی در دفاع از آن به وسیله توجیهاتی دارند از قبیل این که به نظریه نزاکت در مرحله قانون‌گذاری عمل می‌کنند و قانون‌گذار هنگام وضع قاعده، منافع و مصالح کشور را در نظر می‌گیرد و همچنین اشاره به مقتضیات منافع متقابل دولت‌ها دارند. همچنین وفق یک عقیده معنای واقعی اصل نزاکت این است که هر دولتی قواعد تعارض مخصوص به خود وضع می‌کند بدون این که در قبال دولت‌های دیگر تعهدات موضوعه‌ای داشته باشد.

به نظر می‌رسد با توجه به این که پیدایش نظریه نزاکت حقوقی مقارن با ایجاد تعارض قوانین و همچنین تعارض دادگاه‌ها به معنای اخص بوده است طرح آن پیشرفتی در توسعه نظریه کلی تعارض قوانین و تعارض دادگاه‌ها تلقی می‌گردد. ولی مؤسسه حقوق بین‌الملل که ایران نیز در آن عضویت دارد در سال ۱۸۷۴ میلادی اعلام کرد که اجرای قوانین خارجی (و در نتیجه اسناد خارجی) در روابط حقوقی اشخاص صرفاً نتیجه نزاکت بین‌المللی نیست بلکه جنبه الزامی دارد و در صورت وجود شرایط قانون‌گذار و قاضی هر کشور مکلف به رعایت آن است، اما با این وجود اعتبار نظریه نزاکت در قوانین جدید و کنوانسیون‌های بین‌المللی حفظ شده و نه به عنوان یک قاعده محدود کننده و بازدارنده، بلکه به عنوان مبنایی برای شناسایی احکام و اسناد خارجی و همچنین عاملی در جهت حفظ منافع اتباع و جلوگیری از برخورد و تضاد و کاهش تعارض در روابط بین‌المللی و همچنین حفظ منافع

دولت‌ها و امنیت معاملات بین‌المللی به کار رفته و مؤثر واقع شده است.^۱

ب - نظریه تعهد حقوقی:^۲

براساس نظریه التزام و تعهد حقوقی که بیشتر در انگلستان مورد استناد قرار گرفته، سند تنظیم شده در خارج برای طلبکار حق جدیدی ایجاد می‌کند و بر بدهکار (محکوم علیه) نیز تعهد جدیدی بار می‌گردد. این نظریه در انگلستان جانشین نظریه نزاکت گردید و در سال ۱۸۴۲ وسیله بارون پارک بیتینین گردید که به نظر وی در صورتی که مرجع تنظیم کننده سند صلاحیت کافی داشته باشد وظیفه و تکلیفی که براساس سند تنظیمی ایجاد شده برای محاکم انگلستان نیز لازم‌الاجرا است.^۳

ج - نظریه حقوق مکتسب:^۴

این مفهوم مستنبط از رویه قضایی انگلستان و آمریکا است و به عنوان مبنای اجرای قوانین خارجی هم مطرح گردیده است. شناسایی و اجرای سند خارجی معلول احترام به حقوق مکتسبه است و قاضی باید به حقوق مکتسبه احترام گذارد و حقوق مکتسبه را سند خارجی به وجود آورده و لازمه شناسایی این حقوق و اجرای آن، شناسایی و اجرای سند خارجی است.

دین رید^۵ از حقوقدانان انگلستان و مؤلف رساله جدیدی در این موضوع پس از یک بررسی جامع و کامل در حقوق انگلستان و کشورهای مشترک‌المنافع نتیجه می‌گیرد که مبنای واقعی شناسایی اسناد خارجی این واقعیت است که در نتیجه آن حق مکتسبی ایجاد شده است و در صورت عدم شناسایی حقوق مکتسبه مصالح و منافع افراد در زندگی بین‌المللی به خطر می‌افتد. همچنین این نظریه به وسیله دایسی در انگلستان و بیل به

۱. دکتر نجادعلی الماسی، همان، ص ۵۰ - ۵۳.

2. the doctrin of obligation.

3. cheshire and north - private inerntional law - london_butter worthus_ tenthecion_1979_p.630

4. the theory of vested rights.

5. dean read.

عنوان مبنای کلی برای حل تعارض به کار رفته است.

د - نظریه رفتار متقابل: ^۱ (شرط معامله متقابل)

شناسایی و اجرای اسناد خارجی در حقوق پاره‌ای از کشورها موکول به وجود رفتاری متقابل در کشور محل تنظیم سند نسبت به اسناد تنظیمی کشور اجرا کننده شده است چنانکه کشورها در قوانین و عهود مربوط به اجرای اسناد شرط مذکور را درج می‌نمایند. از این رو رفتار و یا معامله متقابل را به لحاظ تأثیری که در روابط بین‌الملل دارد تا حدی می‌توان به عنوان یک نظریه که برخی از کشورها آن را به عنوان مبنای اجرای قوانین و اسناد خارجی پذیرفته‌اند، مورد بحث قرارداد. همچنین رفتار متقابل، خود از جهتی مبنای نظریه نزاکت بوده و با آن در ارتباط نزدیک است. مفهوم رفتار متقابل به بیان ساده، آن است که یک دولت در صورتی اجازه اجرای اسناد خارجی را می‌دهد که در کشور محل صدور سند نیز متقابلاً اسناد تنظیمی آن کشور به موجب قوانین (شرط رفتار متقابل قانونی) و یا در عمل (شرط رفتار متقابل عملی) و یا به موجب عهود (شرط رفتار متقابل سیاسی) به موقع اجرا گذارده شود.

در حقوق ایران، اولین قانونی که مفید معنی رفتار متقابل بود، مربوط به شناسایی و اجرای اسناد خارجی مصوب تیرماه ۱۳۰۹ بود که در ماده اول آن آمده است. محاکم ایران به اسناد تنظیم شده در ممالک خارجی همان اعتباری را خواهند داد که آن اسناد مطابق قوانین کشوری که آن اسناد در آنجا تنظیم شده دارا می‌باشد مشروط بر این که:

اولاً: اسناد مزبوره به علتی از علل قانونی از اعتبار نیفتاده باشد.

ثانیاً: مفاد آنها مخالف با قوانین مربوط به نظم عمومی یا اخلاق حسنه ایران نباشد.

ثالثاً: کشوری که اسناد در آنجا تنظیم شده به موجب قوانین خود یا عهود اسناد تنظیم

شده در ایران را نیز معتبر بشناسد.

رایباً... مفاد قانون مذکور بعداً و عیناً در ماده ۱۲۹۵ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ گنجانده شد. با تصویب قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶ در ماده ۱۶۹ آن به قابلیت اجرای اسناد خارجی تصریح گردید و در بند اول ماده مذکور اصل معامله متقابل به عنوان مبنای اجرای اسناد خارجی مورد پذیرش قانون گذار ایران قرار گرفت.^۱

مهم‌ترین ایراداتی که به نظریه رفتار متقابل وارد است یکی این که شناسایی و اجرای اسناد خارجی در هر مورد بستگی به این موضوع پیدا می‌کند که در کشور محل تنظیم سند، اسناد تنظیم شده در کشور محل شناسایی و اجرا را معتبر و لازم‌الاجراء بدانند یا خیر؟ و در نتیجه این موضوع تابع قاعده ممکن و ناممکن شده و با مصالح و منافع افراد در سطح زندگی بین‌المللی چندان وفق نمی‌دهد. دیگر این که احراز رفتار متقابل نوعاً باید از طریق سیاسی و استعلام از وزارت خارجه و سفارت‌خانه‌های تابعه آن صورت گیرد که عملاً باعث دشواری و کندی در روند شناسایی و اجرای اسناد خارجی می‌شود.

در پاسخ به این سؤال که کدام یک از مبانی مذکور در مقوله لزوم پذیرش و اجرای اسناد خارجی مقبول‌تر است بایستی گفت که همه مبانی فوق‌الذکر به نحوی در این موضوع مؤثر بوده و نمی‌توان صرفاً بر یکی از مبانی فوق تکیه کرد.

فصل دوم: روش‌های مختلف شناسایی و اجرای اسناد خارجی

با عنایت به این که موضوع شناسایی و اجرای اسناد خارجی از مباحث حقوق بین‌الملل خصوصی است و در این زمینه هر کشور با توجه به مقتضیات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و مذهبی... سیستم خاصی را اعمال می‌نماید، چنانکه دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در یکی از آراء خود اعلام کرده است:

قواعد حقوق بین‌الملل خصوصی بخشی از قواعد داخلی است، تنها استثنایی که در این

۱. در قوانین متعدد دیگری نیز اصل معامله متقابل ذکر شده است از جمله: اصل ۱۵۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قانون مدنی (کتاب نکاح، تابعیت، اشخاص) قانون امور حسبی (مواد مربوط به اتباع خارجی) قانون ثبت علائم، اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۲۱، قانون مربوط به تعاون قضایی و استرداد مجرمین (۱۳۳۹)، آیین‌نامه استملاک بیگانگان ۱۳۳۷ و بسیاری مقررات دیگر.

مورد وجود دارد در فرضی یافت می‌شود که منبع این مقررات معاهدات بین‌المللی و عرف مشترک بین‌المللی باشد. البته به شرط آن که بتوان گفت این مقررات حاکم بر روابط میان کشورها است نه اتباع آنها. برای تشخیص این که کشورها در این زمینه چه شیوه‌ای را اعمال می‌نمایند اصولاً باید حقوق داخلی هر کشور مراجعه نماییم. همچنین مطالعه تطبیقی بین این روش‌های مختلف ما را به جهات افتراق و اشتراک حقوق کشورهای مختلف در این خصوص واقف می‌سازد.

صرف‌نظر از این که کشورها قراردادهای دو و یا چند جانبه‌ای در زمینه اجرای قوانین و احکام و اسناد یکدیگر منعقد نموده و در قراردادهای مذکور در واقع سیستم ملی خود را در موارد خاصی تعدیل نموده‌اند با استقراء در عملکرد دولت‌ها راجع به اجرای اسناد خارجی می‌توان به طور کلی چهارروش مختلف را ذکر کرد که کشورها برحسب مورد به اقتضای نظام حقوقی خود به یکی از چهار روش مذکور عمل می‌نمایند:

مبحث اول: روش رد مطلق

براساس این شیوه که مسبق به سابقه طولانی تاریخی است و در حقوق رم معمول بوده است سند خارجی جنبه لازم‌الاجرا بودن خود را از دست داده و قابلیت اجرا ندارد و اصولاً سند خارجی به هیچ وجه نمی‌تواند همان تأثیری را که سند داخلی دارد داشته باشد، خودداری از شناسایی و اجرای مدلول سند خارجی حداقل دو علت عمده داشته است، یکی احترام به حق حاکمیت ملی کشور اجرا کننده که اجرای سند را با آن منافی می‌دانستند و دوم اعمال اصل عدم اعتماد در روابط بین‌الملل که عدم اعتماد به اسناد خارجی نیز جزئی از آن بوده است، به این ترتیب که قضات ملی در نتیجه عدم آشنایی با نظام‌های حقوقی و قضات خارجی و از بیم آن که ممکن است مراعات موازین نشده باشد، از صدور دستور اجرای اسناد خارجی خودداری می‌کردند. تأثیر این شیوه در قوانین کشورهایایی که از حقوق رم الهام گرفته‌اند مشهود است، مانند فرانسه، هلند، روسیه قبل از جنگ عمل و رویه محاکم بلژیک، لوکزامبورگ، برخی کانتون‌های سویس و براساس تحقیقی که اطلاق تجارت

کلن انجام داده و در ۱۹۳۰ منتشر نموده است، کشورهای دیگری مانند افغانستان، ایران، بلغارستان، لهستان و روسیه روش رد مطلق اسناد خارجی را به کار می‌برده‌اند بررسی روش مذکور بیشتر واجد جنبه‌های تاریخی است و در حال حاضر به نظر می‌رسد که اکثر کشورهای جهان و همین‌طور کشورهای فوق‌الذکر تحت تأثیر ضرورت و منافع متقابل اجرای اسناد خارجی را ولو به طور محدود و نسبی پذیرفته‌اند.^۱

مبحث دوم: شناسایی و اجرای محدود اسناد خارجی

براساس این روش قاضی اجراکننده در صورتی مجاز به صدور اجرای سند خارجی است که همه جهات شکلی و ماهوی موضوعی را که سند خارجی ناظر به آن است کنترل و در صورت لزوم در بعضی از جهات و موارد تجدیدنظر نماید. نحوه اعمال این روش دو صورت متفاوت دارد، یکی آن که به یکی از مقامات قضایی کشور اجراکننده (عموماً یکی از مقامات عالی قضایی) اختیار داده می‌شود که براساس تشخیص خود با اجرای سند خارجی موافقت یا مخالفت نماید و تصمیم او نیز قابل شکایت نیست، ولی او باید جانب عدالت را رعایت نماید و موضوع را با توجه به شرایط و اوضاع و احوال قضیه تصمیم‌گیری نماید.

از مزایای این سیستم آن است که تا حدودی قابلیت انعطاف دارد و نسبت به سیستم رد مطلق اسناد خارجی پیشرفته‌تر است و برحسب اوضاع و احوال خاص نسبت به اسناد خارجی اتخاذ تصمیم می‌گردد.

اما اشکالات این روش آن است که مانع از ایجاد یک رویه واحد و مشخص و متحدالشکل می‌گردد، و شدیداً تحت تأثیر سلیقه قضات قرار دارد چرا که ممکن است یک قاضی در شرایطی که به نظر او مطلوب است دستور اجرای سندی را صادر نموده در حالی که قاضی دیگری در شرایط مشابه از صدور دستور اجرا استنکاف ورزد و در هر حال در روش مذکور تبعیض بین اسناد خارجی و اسناد داخلی به نحو بارز مشهود است.

اما صورت دیگر این روش که بیشتر در حقوق فرانسه معمول است که وفق این طریقه

۱. دکتر شمس‌الدین عالمی، همان مأخذ، شماره ۳۹۷ و دکتر بهشید ارفع‌نیا، حقوق بین‌الملل خصوصی، جلد دوم، تهران، نشر آگاه، چاپ اول، پاییز ۶۹، ص ۱۵۸.

دادگاه اجرا کننده قبل از صدور اجرای اسناد خارجی ابتدا به ماهیت موضوع رسیدگی و در صورتی که مفاد سند را قابل اجرا تشخیص دهد امر به اجرای آن را صادر می‌کند. روش شناسایی محدود تا سال ۱۹۶۴ در فرانسه معمول بود قانون‌گذار فرانسه تدریجاً روش رسیدگی ماهوی را به نفع رسیدگی شکلی مورد تعدیل قرار داده و سهولت بیشتری در شناسایی و اجرای اسناد خارجی ایجاد نموده است.^۱

مبحث سوم: روش شناسایی و اجرای وسیع اسناد خارجی و (کنترل محدود)

در این سیستم اصل بر اجرای اسناد خارجی است و قانون‌گذار داخلی به موجب شرایط معینی که مقرر می‌نماید قضاات ملی را مکلف می‌نماید، که در صورت حصول و تحقق شرایط مقرر دستور اجرای اسناد خارجی را صادر نماید و اجرای سند خارجی بستگی به تمایل و نظر شخص خود قاضی و یا مقام معین دیگری ندارد.

اختیارات قضاات اجراکننده محدود به احراز شرایط منظور شده برای شناسایی و اجرای اسناد خارجی است. شرایط مورد نظر به طور عمده همان شرایط و اصول بین‌المللی اجرای اسناد خارجی است یعنی صلاحیت‌دار بودن مرجع تنظیم‌کننده، عدم مغایرت سند خارجی با نظم عمومی و اخلاق حسنه کشور اجراکننده و عدم تحصیل سند وسیله تقلب، در صورت محقق شدن چنین شرایطی اجرای سند خارجی الزامی است، به عبارت دیگر حدود اختیار قاضی اجراکننده محدود به کنترل جهات شکلی است.

این روش نیز مانند روش قبلی به دو صورت متفاوت اعمال می‌گردد و وجه مشترک دو صورت مذکور همان تعیین شرایط اجرای اسناد خارجی است.

در برخی از کشورها مانند ایتالیا، برزیل، دانمارک شرایط شناسایی و اجرای اسناد خارجی به موجب قوانین موضوعه تعیین شده و کشورهای یاد شده سیستم مذکور را با کمی تفاوت پذیرفته‌اند.

صورت دیگری در حقوق عرفی *common Law* معمول است، به خصوص در ایالات

متحده آمریکا علاوه بر این که مطابق بند یکم اصل چهارم قانون اساسی قوانین اسناد و آراء قضایی هر ایالت در ایالت‌های دیگر دارای اعتبار کامل می‌باشد.^۱ احکام و اسناد سایر کشورها را نیز براساس اصل نزاکت و نظریه حقوق مکتسبه و همچنین اعتبار امر مختومه اجرا می‌نماید. زیرا نظام حقوقی مبتنی بر عرف، اصول و شرایط اجرای قوانین و اسناد خارجی را باید در رویه قضایی جستجو کرد و خلاء قانونی در این زمینه را رویه محاکم جبران می‌نماید. طریقه مذکور در انگلستان، آمریکای شمالی، ایرلند، اسکاتلند و کشورهای عضو گروه مشترک‌المنافع (مستعمرات سابق انگلستان) معمول است. نکته‌ای که ذکر آن مفید به نظر می‌رسد، آن است که یک کشور مفروض را نمی‌توان کاملاً در یکی از سه سیستم مذکور جای داد. زیرا کشورهای مختلف، هر کدام پاره‌ای از خصوصیات سیستم‌های مذکور را با یکدیگر تلفیق نموده‌اند، ولی این مانع از آن نیست که با تشخیص اوصاف غالب، کشوری را به یکی از سه روش ذکر شده منتسب نماییم.

مبحث چهارم: سایر روش‌ها

علاوه بر سه روش اصلی، سیستم‌های فرعی و خاصی هم وجود دارد که خاص برخی کشورها است از جمله:

الف: سیستم کنترل نامحدود:

در این روش شرایط خاص و معینی به موجب قانون و یا رویه قضایی تعیین نگردیده و تغییر و یا تجدیدنظر در سند خارجی هم امکان‌پذیر نیست، بلکه اسناد تنظیم شده در خارج به همان صورتی که هست، یا مورد پذیرش قرار می‌گیرد و یا رد می‌شود، از این رو نحوه عملکرد این سیستم را به کار گمرک در اجازه ورود کالاهای وارداتی تشبیه کرده‌اند. این طریقه در بلژیک معمول است.

ب: سیستم عمل متقابل (پذیرش مشروط)

براساس این روش یک دولت در صورتی اجازه اجرای اسناد تنظیمی یک کشور را

می‌دهد که آن کشور نیز به خودی خود به موجب قوانین (رفتار متقابل قانونگذاری) یا معاهدات (رفتار متقابل سیاسی) و یا عملاً (رویه محاکم رفتار متقابل عملی) اسناد تنظیمی کشور اجراکننده را به موقع اجرا گذارد.

رفتار متقابل یکی از منافع حقوق بیگانگان و همچنین نحوه رفتار و برخورد با قوانین و اسناد و احکام خارجی است و در حقوق ایران در شمار شرایط شناسایی و اجرا و اعتبار احکام و اسناد خارجی قرار گرفته و در حقوق انگلستان نیز یکی از شرایط اجرای اسناد به موجب قوانین موضوعه (قانون اسناد خارجی اجرای متقابل) آمده و به علاوه در حقوق آمریکا نیز رفتار متقابل در مقام اجرای احکام خارجی شرط گردیده است.

ج: سیستم پذیرش غیر مشروط

براساس این روش که دقیقاً مخالف روش رد مطلق اسناد خارجی است هیچ‌گونه تفاوتی بین سند خارجی و سند داخلی وجود ندارد، این سیستم بیشتر در قراردادهای بین‌المللی مورد عمل قرار می‌گیرد و در سیستم‌های ملی کمتر به آن عمل می‌شود، زیرا عموم کشورها بین سند داخلی و سند خارجی تفاوت قائل می‌شوند.

فصل سوم:

شرایط شناسایی و اجرای اسناد خارجی

اجرای اسناد خارجی به لحاظ برخورد آن با نظم عمومی کشور محل اجرا در هیچ کشوری بدون قید و شرط نیست و از جهاتی مورد کنترل قرار می‌گیرد نهایتاً درجه کنترل متفاوت است. در برخی کشورها محدود و در برخی دیگر وسیع است. اما با بررسی تطبیقی می‌توان شرایطی را که بین سیستم‌های مختلف ملی مشترک بوده و مورد قبول است، استخراج و احصاء کرد. این شرایط یا جنبه اثباتی دارد به این معنا که سند خارجی باید واجد آن شرایط باشد و یا جنبه منفی، یعنی این که سند خارجی باید آن اوصاف را فاقد باشد که شرایط دسته اخیر را ذیل عنوان «موانع شناسایی و اجرای اسناد خارجی» مطالعه خواهیم کرد.

مبحث اول: شرایط شناسایی و اجرا

شرایطی که تمام کشورها به صورت متفق علیه بر لزوم آنها توافق دارند عبارتند از:

الف: صلاحیت مرجع تنظیم کننده

اولین و مهم‌ترین شرطی را که عموم نظام‌های حقوقی برای اجرای اسناد خارجی مقرر نموده‌اند صلاحیت مرجع تنظیم کننده سند است، لکن سؤالی که مطرح می‌شود آن است که احراز صلاحیت طبق کدام قانون باید صورت گیرد، قانون محل تنظیم و یا قانون کشوری که اجرای سند از دادگاه آن درخواست گردیده است؟

صلاحیت خودداری دو معنای متمایز است: یکی «صلاحیت به معنای حقوق داخلی» که به (صلاحیت ذاتی) و (صلاحیت محلی) تقسیم می‌شود و دیگر «صلاحیت به مفهوم حقوق بین‌المللی». به نظر می‌رسد مقصود از صلاحیت در شناسایی و اجرای اسناد خارجی همان صلاحیت بین‌المللی کشور محل صدور سند به طور کلی است، زیرا صلاحیت به مفهوم بین‌المللی مناط اعتبار است که منظور از آن صلاحیت قوه قضاییه یک کشور است. در حقوق ایران و فرانسه مقررات جامع و مدونی در خصوص صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها و مراجع اداری موجود نیست و عمدتاً از ملاک قواعد داخلی صلاحیت استفاده می‌شود. اما در حقوق انگلستان به موجب کامن‌لا و همچنین حقوق موضوعه مقررات نسبتاً مفصلی در این زمینه وجود دارد، مبانی صلاحیت بین‌المللی مورد نظر دادگاه‌های انگلستان نسبت به اشخاص و اموال متفاوت است، در مورد اشخاص اقامتگاه و تابعیت، حضور اختیاری و حتی حضور موقت، حضور در دعوی متقابل، به موجب شروط ضمن قراردادها، دارا بودن دفتر تجاری در کشور محل صدور سند از مبانی صلاحیت به شمار می‌روند به علاوه نسبت به اشخاص حقوقی دارا بودن فعالیت تجاری در کشور محل صدور سند نیز مبنایی برای صلاحیت محسوب می‌شود. و در خصوص اموال نیز قاعده کلی صلاحیت مراجع کشور محل وقوع مال پذیرفته شده است.

شرط دیگری که در برخی از کشورها مقرر گردیده، شرط رفتار یا معامله متقابل است.

کشورهایی نظیر ایران و آلمان اجرای اسناد خارجی را موقوف به رفتار متقابل نموده‌اند. انتقادی که به ترتیب مذکور وارد است آن است که احراز شرط رفتار متقابل از طریق سیاسی و استعمال از وزارت خارجه و کنسولگری‌ها صورت می‌گیرد که این خود اثبات وجود رفتار متقابل را در محاکم مشکل می‌کند و از لحاظ صرف وقت و هزینه نیز به حال ذی‌نفع مساعد نیست و چه بسا که وی اساساً از تقاضای خود مبنی بر اجرای اسناد خارجی منصرف گردد. به علاوه قرار دادن چنین شرطی مانع توسعه حقوق بین‌الملل خصوصی و همچنین روابط بین‌الملل است.

مبحث دوم:

موانع شناسایی اجرای اسناد خارجی

جهت شناسایی و اجرای اسناد خارجی لازم است که سند مذکور برخی از شرایط و اوصاف را فاقد باشد از جمله مخالفتی با نظم عمومی محل اجرا نداشته باشد و از طریق متقابلانه تحصیل نشده باشد. از این رو موانع شناسایی و اجرای اسناد خارجی عمدتاً در حقوق کلیه کشورها عبارتند از:

الف - مغایرت با نظم عمومی

نظم عمومی در حقوق بین‌الملل خصوصی به عنوان مانعی است که جلو اجرای قوانین و اسناد خارجی ناسازگار با اصول و تأسیسات اساسی حقوقی کشور محل اجرا را می‌گیرد و عملکرد آن به مثابه یک صافی یا دستگاه تصفیه است و مبنایی است برای رد اسناد و قوانین خارجی، مفهوم نظم عمومی در حقوق داخلی نیز وجود دارد النهایه دایره آن در حقوق داخلی بسیار وسیع‌تر از حقوق بین‌الملل خصوصی است. در تعریف نظم عمومی حقوقدانان اختلاف نظر دارند و تعبیرات مختلفی از آن نموده‌اند، از قبیل درون مرزی بودن قوانین و قوانین آمره و همچنین تقسیمات متعددی از آن ذکر کرده‌اند. لیکن با توجه به نسبی بودن نظم عمومی آن را نمی‌توان به صورت جامع و مانع تعریف کرد. برعکس حقوق داخلی در حقوق بین‌الملل خصوصی نظم عمومی حربه‌ای است که باید فقط در موارد

استثنایی به کار گرفته شود و آن هم در مواقعی که راه و چاره دیگری برای جلوگیری از اجرای قانون و یا سند خارجی خلاف نظم عمومی وجود نداشته باشد. علاوه بر قوانین ملی کشورها، در قراردادهای بین‌المللی راجع به اجرای اسناد هم «مفهوم نظم عمومی» پذیرفته شده و علی‌رغم ایجاد قواعد یکنواخت به کشورهای متعاقد اجازه داده شده تا چنانچه سند صادره از کشور متعاقد دیگر را با نظم عمومی خود معارض دانسته از اجرای آن خودداری کنند، لیکن حتی‌المقدور در معاهدات مذکور سعی گردیده تا چارچوب قاعده نظم عمومی مشخص و از محتویات آن کاسته شده و به نحو مضیق تفسیر شود.

نظم عمومی نسبت به اسناد خارجی اثری منفی و معتدل دارد. به این معنا که اولاً شناسایی و اجرا می‌گردد و ثانیاً چون شناسایی و اجرا در مرحله نفوذ و تأثیر بین‌المللی حق مطرح می‌شود برعکس مرحله ایجاد حق نظم عمومی شدید نیست و در جهت رعایت احترام اسناد خارجی انعطاف پذیرتر است.^۱

ب: تحصیل سند خارجی از طریق تقلب

یکی از موانع شناسایی و اجرای اسناد خارجی تحصیل سند با توسل به وسایل متقلبانه است، خصوصاً سیستم‌های انگلیسی آمریکایی به کنترل سند خارجی از این جهت حساسیت بیشتری نشان می‌دهند و در این گونه کشورها که اسناد خارجی به نحو وسیع مورد شناسایی و اجرا اقرار می‌گیرند در صورت اثبات اوضاع و احوال تقلب‌آمیز از صدور دستور اجرا خودداری می‌کنند و لذا تقلب به قاعده شناسایی و اجرای وسیع اسناد استثناء وارد می‌کند.

این پدیده در مورد اجرای قوانین خارجی نیز مصداق دارد، از این جهت تفاوت قانونگذاری‌ها سبب می‌شود که افراد متمایل به فرار از حکومت قوانین متبوع خود و ایجاد صلاحیت ساختگی برای قوانین کشوری که منافع آنها را بهتر تأمین کند، شده و از وسایلی

۱. دکتر عبدالغنی احمدی و اسناتی، *نظم عمومی در حقوق خصوصی*، ص ۹۱ به بعد.

که قانوناً در اختیار آنهاست، برای رسیدن به یک هدف غیرقانونی استفاده کنند. لذا برای خلاص شدن از حکومت قوانینی که برای آنها نامطلوب است معمولاً یکی از عوامل ارتباط مانند تابعیت یا اقامتگاه خود را تغییر داده و بدین وسیله منظور خود را عملی می‌کنند^۱ مثلاً اتباع کشوری که طلاق را نشناخته برای فرار از این ممنوعیت سعی در کسب تابعیت کشوری که طلاق را پذیرفته است می‌نماید و پس از حصول مطلوب دوباره به تابعیت سابق برمی‌گردند. مثلاً در آمریکا نوعی طلاق موسوم به «طلاق مهاجرتی» رایج است که علت آن سهولت طلاق در برخی از ایالات مانند نوادا است، که حتی سبب ایجاد درآمد برای این ایالت نیز هست و گاهی از آن تعبیر به (صنعت طلاق) می‌شود.

تقلب برای ایجاد صلاحیت قوانین نوعاً ملازمه با مراجعه به دادگاه و تحصیل سند نیز دارد، چنانکه یکی از مشکلات حقوقی آمریکا مسأله اعتبار طلاق‌های متقلبانه و همچنین ازدواج‌های مجددی است که به استناد اسناد مذکور واقع می‌شود.^۲

فصل چهارم: شناسایی و اجرای اسناد خارجی در حقوق ایران

مبحث اول: سابقه شناسایی و اجرای اسناد خارجی در ایران

قبل از ورود به بحث شرایط و ترتیبات شناسایی اسناد خارجی در ایران بررسی مختصر پیشینه موضوع مورد بحث و سیر تحول آن ضرورت دارد، مع الوصف باید اذعان کرد که این موضوع در قوانین، رویه قضایی و معاهدات دولت ایران با سایر کشورها سابقه چندانی ندارد و تا سال ۱۳۰۹ شمسی مقررات مدونی در این خصوص وجود نداشت با تصویب جلد دوم قانون مدنی و وضع مواد ۹۷۲، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶ قانون مدنی، خلاء قانونی که پیش از آن وجود داشت تا حدودی مرتفع گردید. با تصویب قانون اجرای احکام مدنی مصوب اول آبان ماه ۱۳۵۶ فصل نهم و پایانی قانون مذکور مواد ۱۶۹ الی ۱۷۹ به موضوع احکام و اسناد

۱. دکتر سید محمود کاشانی، *نظریه تقلب نسبت به قانون (حیل)*، انتشارات دانشگاه ملی، ۱۳۵۲، ص

۱۱۲، ۲۷۲.

۲. آندره تنک، *حقوق ایالات متحده آمریکا*، ترجمه دکتر سیدحسین صفایی، آبان ۱۳۶۹، دانشگاه تهران،

لازم‌الاجرای کشورهای خارجی در ایران اختصاص یافت و مقنن با استفاده از مجموع مقررات مذکور شرایط و ترتیبات، شناسایی و اجرای احکام و اسناد خارجی را مدون نمود. همچنین قانونگذار به موجب ماده ۳۵۶ قانون امور حسبی مصوب ۱۳۱۹ مقرر نمود: تصدیق صادره از مقامات صلاحیت‌دار کشور متوفی راجع به وراثت اتباع خارجی و یا انحصار آن پس از احراز اعتبار آن در دادگاه ایران از حیث صدور و رعایت مقررات مربوطه به اعتبار اسناد تنظیم شده خارج قابل ترتیب اثر خواهد بود.

مبحث اول: شرایط و میزان اعتبار اسناد خارجی در ایران:

ماده ۱۲۹۵ قانون مدنی در مقام بیان شرایط شناسایی اسناد خارجی مقرر می‌دارد: محاکم ایران به اسناد تنظیم شده در کشورهای خارجه همان اعتباری را خواهند داد که آن اسناد مطابق قوانین کشوری که در آنجا تنظیم شده دارا می‌باشند مشروط بر این که: اولاً: اسناد مزبور به علتی از علل قانونی از اعتبار نیفتاده باشند. ثانیاً: مفاد آنها مخالف با قوانین مربوطه به نظم عمومی یا اخلاق حسنه ایران نباشد. ثالثاً: کشوری که اسناد در آنجا تنظیم شده به موجب قوانین خود یا عهد اسناد تنظیم شده در ایران را نیز معتبر بشناسد. رابعاً: نماینده سیاسی و یا کنسولی ایران در کشوری که سند در آنجا تنظیم شده یا نماینده سیاسی و یا کنسولی کشور مزبور در ایران تصدیق کرده باشد که سند موافق قوانین محل تنظیم یافته است.

همچنین به موجب ماده ۱۲۹۶ قانون مدنی:

هرگاه موافقت اسناد مزبور در ماده قبل با قوانین محل تنظیم خود به توسط نماینده سیاسی یا کنسولی خارجه در ایران تصدیق شده باشد قبول شدن سند در محاکم ایران متوقف بر آن است که وزارت امور خارجه و یا در خارج تهران حکام ایالات و ولایات امضاء نماینده خارجه را تصدیق کرده باشند.

به شرایط مذکور شرط مندرج در ماده ۹۷۴ را نیز باید افزود به این ترتیب که تقاضای

اجرای اسناد تنظیم شده در خارجه مخالف عهود بین‌المللی که دولت ایران آن را امضاء کرده یا مخالف قوانین خصوص نباشد.

ظاهراً بین حکم کلی مندرج در ماده ۱۲۹۵ مبنی بر معتبر دانستن اسناد تنظیم شده در خارجه با حکم خاص مندرج در ماده ۹۷۲ که لازم‌الاجرا بودن اسناد خارجی را سلب کرده است تعارض وجود دارد. ولی این تعارض ظاهری است، زیرا ماده ۱۲۹۵ قانون مدنی ناظر به شناسایی و ماده ۹۷۲ قانون مدنی نظر به اجرای مفاد اسناد مذکور است.

مبحث دوم

اجرای اسناد لازم‌الاجرای خارجی در ایران

فصل نهم قانون اجرای احکام مدنی مصوب اول آبان ماه ۱۳۵۶ در خصوص احکام و اسناد لازم‌الاجرای کشورهای خارجی در ایران شرایط و ترتیباتی را به شرح مواد ۱۶۹ الی ۱۷۹ قانون مذکور مقرر نموده است. قبل از ورود به شرایط و ترتیبات مذکور اشاره به چند نکته مهم در این رابطه لازم به نظر می‌رسد. نکته اول این که قانونگذار مطابق قسمت اول ماده ۱۷۷ قانون اجرای احکام مدنی شرایط و ترتیباتی را که برای اجرای احکام دادگاه‌های خارجی در ایران مقرر گردیده نسبت به اسناد تنظیم شده لازم‌الاجراء در کشورهای خارجی نیز تسری داده لذا در دو مورد شرایط و ترتیب نسبتاً یکسانی وجود دارد. دوم این که: این مقررات ناظر بر سند رسمی است که در هر کشوری تابع مقررات مخصوص است و شامل نوشته‌های عادی که حاکی از اعتراف مدیون به دین است نمی‌باشد و سومین نکته‌ای که از مجموع مقررات مذکور قابل استناد است این که اسناد لازم‌الاجراء کشورهای خارجی برخلاف اسناد لازم‌الاجرای داخلی که مطابق مدلول مواد ۹۲ و ۹۳ قانون ثبت مصوب ۱۳۱۰ بدون مراجعه به محاکم قابلیت اجرا دارند صرفاً از طریق قضایی قابل اجرا بوده لذا آیین‌نامه طرز اجرای مفاد اسناد لازم‌الاجرای مصوب ۶ تیرماه ۱۳۵۵ نیز اسناد لازم‌الاجرای تنظیم شده در داخل را پوشش داده و ادارات و دوایر اجرای ثبت در خصوص اجرای اسناد لازم‌الاجرای کشورهای خارجی تکلیفی ندارند، به این ترتیب اجرای این گونه اسناد صرفاً از

طریق اجرای احکام دادگستری امکان‌پذیر است. (ماده ۱۷۸ قانون اجرای احکام مدنی) مطابق ماده ۹۷۲ قانون مدنی:

احکام صادره از محاکم خارجه و نیز اسناد رسمی لازم‌الاجرا تنظیم شده در خارجه را نمی‌توان در ایران اجرا کرد مگر این که مطابق قوانین ایران امر به اجرای آنها صادر شده باشد.

قبل از تصویب ماده مذکور ظاهراً سیستم رد مطلق اسناد خارجی معمول بوده است، ولی پس از درج ماده ۹۷۲ در قانون مدنی امکان شناسایی و اجرای اسناد خارجی مورد قبول واقع شده، ولی چنانکه از مفاد ماده مرقوم استنباط می‌شود اصل بر لازم‌الاجرا نبودن اسناد خارجی است مگر اینکه مطابق قوانین ایران امر به اجرای آنها صادر شده باشد.

از توجه به ماده ۹۷۲ قانون مدنی روشن می‌گردد که قانونگذار ایران سیستم شناسایی محدود و مقید اسناد خارجی را پذیرفته و با عنایت به این که سیستم حقوقی ما در زمینه مورد بحث مقتبس از حقوق فرانسه است به نظر می‌رسد که ماده ۹۷۲ قانون از ماده ۲۱۲۳ قانون مدنی فرانسه اقتباس شده که عبارت «مطابق قوانین ایران» را نویسندگان قانون مدنی به آن افزوده‌اند و عبارت امر به اجرا نیز معادل اصطلاح فرانسوی *EXE Quatuer* است. اکنون شرایط و ترتیبات لازم برای اجرای اسناد لازم‌الاجرای کشورهای خارجی در ایران را به طور جداگانه مورد بحث قرار می‌دهیم.

شرایط ماهوی:

با عنایت ماده ۱۷۷ قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶ که شرایط لازم در این خصوص را به ماده ۱۶۹ قانون مذکور معطوف نموده اجرای اسناد لازم‌الاجرای کشورهای خارجی علاوه بر مقرون بودن به شرایط مندرج در ماده ۱۲۹۵ قانون مدنی مستلزم اجتماع شرایط زیر است:

۱ - رفتار متقابل: مراد از رفتار متقابل این که کشور محل تنظیم سند به موجب قوانین خود یا عهدود یا قراردادهای اسناد لازم‌الاجرای تنظیم شده در ایران را قابل اجرا بداند و به

عبارت دیگر معامله متقابل نماید.

۲ - مدلول سند مخالف با قوانین مربوط به نظم عمومی یا اخلاق حسنه نباشد.

۳ - از دادگاه‌های ایران حکمی مبنی بر ابطال یا بی اعتباری مدلول سند تنظیم شده در خارجه صادر نشده باشد.

۴ - مدلول سند راجع به سؤال غیرمنقول در ایران و حقوق متعلقه سند صادر شده باشد.

۶ - نماینده سیاسی یا کنسولی ایران در کشوری که سند در آنجا تنظیم شده موافقت تنظیم سند را با قوانین محل گواهی نماید (قسمت دوم ماده ۱۷۷ قانون اجرای احکام مدنی) مطابق قسمت اخیر بند ۴ ماده ۱۲۹۵ قانون مدنی، نماینده سیاسی یا کنسولی کشور محل تنظیم سند در ایران هم می‌تواند مراتب موافقت سند با قوانین دولت متبوع خود را تصدیق نماید.

همچنین مستفاد از ملاک ماده ۱۷۱ قانون اجرای احکام مدنی در صورتی که در معاهدات و قراردادهای بین ایران و کشور محل تنظیم سند مقررات و ترتیبات خاص برای اجرای اسناد مقرر شده باشد همان ترتیبات و شرایط متبوع خواهد بود و نظر به ماده ۹ قانون مدنی هم مقررات مذکور در حکم قانون (حکم) است.

مطابق ملاک ماده ۱۷۴ قانون اجرای احکام مدنی (۱۳۵۶) مدیر دفتر دادگاه عین تقاضا و پیوست‌های آن را به دادگاه می‌فرستد و دادگاه در جلسه اداری فوق‌العاده با بررسی تقاضا و مدارک ضمیمه آن قرار قبول تقاضا و لازم‌الاجرا بودن سند را صادر و دستور اجرا می‌دهد و یا با ذکر علل و جهات رد تقاضا را اعلام می‌نماید. به موجب ماده ۱۷۵ قانون موصوف قرار رد تقاضا باید به متقاضی ابلاغ و نامبرده می‌تواند ظرف ده روز از آن تجدیدنظر خواهی کند در صورت تجدیدنظر خواهی براساس ماده ۱۷۶ قانون مذکور دادگاه تجدیدنظر در جلسه اداری فوق‌العاده به موضوع رسیدگی و در صورت وارد بودن شکایت با فسخ تصمیم دادگاه امر به اجرای مفاد سند صادر و در غیر این صورت آن را تأیید می‌کند.

رای دادگاه مذکور قطعی و غیرقابل فرجام است.

مطابق ماده ۱۷۹ قانون مذکور ترتیب رسیدگی به اختلافات ناشی از صدور اجراییه و اشکالاتی که در جریان اجراء پیش می‌آید همچنین توقیف عملیات اجرایی و ابطال اجراییه نیز برحسب مورد با همان دادگاهی است که دستور صدور اجراییه را صادر نموده و رسیدگی هم به نحوی که در قوانین ایران مقرر است صورت خواهد گرفت.

دوم: شرایط تسکلی اجرای اسناد لازم‌الاجرای کشورهای خارجی:

برای اجرای اسناد مذکور ترتیبی لازم است که با توجه به ماده ۱۷۷ قانون اجرای احکام مدنی معطوف به مواد ۱۷۲ و ۱۷۳ همان قانون متعهدله بایستی اجرای مفاد سند را کتباً تقاضا کند و در تقاضانامه خود نام متعهدله (دائن) و متعهدعلیه (مدیون) و مشخصات دیگر آنها قید شود به علاوه به تقاضانامه مذکور بایستی مدارک زیر پیوست شود:

۱ - نسخه‌ای از رونوشت سند تنظیم شده در خارجه که صحت آن مطابقت آن با اصل به وسیله مأمور سیاسی یا کنسولی کشور محل تنظیم سند گواهی شده با ترجمه رسمی گواهی شده آن به زبان فارسی.

۲ - رونوشت دستور اجرا از طرف مرجع صلاحیتدار مربوطه با ترجمه گواهی شده آن.

۳ - گواهی نماینده سیاسی یا کنسولی ایران در کشوری که سند در آنجا تنظیم شده یا نماینده سیاسی یا کنسولی کشور محل تنظیم سند در ایران راجع به صدور اجراییه از طرف مقامات صلاحیتدار کشور مذکور.

۴ - گواهی امضاء نماینده سیاسی یا کنسولی کشور خارجی مقیم ایران از طرف وزارت امور خارجه (در صورتی که تصدیق موضوع بند سه را نماینده سیاسی یا کنسولی کشور محل تنظیم سند در ایران صادر نموده باشد).

سوم: مرجع صالحه جهت درخواست صدور اجراییه:

مستتبط از ملاک ماده ۱۷۰ قانون اجرای احکام مدنی مرجع درخواست صدور اجرائیه اسناد لازم‌الاجرای کشورهای خارجی در ایران دادگاه حقوقی محل اقامت یا سکونت مدیون (متعهدله) است و اگر محل اقامت یا محل سکونت مدیون (متعهد علیه) در ایران معلوم نباشد دادگاه حقوقی تهران است.

نتیجه:

با توجه به بررسی مختصری که در خصوص اصول و مبانی و رویه‌های مختلف راجع به شناسایی و اجرای اسناد رسمی تنظیم شده در خارج صورت گرفت اهمیت موضوع مذکور و تأثیر آن در توسعه و تسریع ارتباطات بین‌المللی هم به لحاظ نظری و هم از جنبه کاربردی روشن گردید، معتبر دانستن اسناد تنظیم شده در خارج و اجرای مفاد آنها در مواردی که قابلیت اجرا دارد از ضرورت‌های زندگی بین‌المللی در دوران کنونی است که تسهیل روابط شخصی و تجاری بین اتباع کشورهای گوناگون و حتی ثبات احوال شخصیه افراد اقتضاء دارد که کشورها از طریق مقررات داخلی و یا انعقاد عهدنامه‌های دو و چند جانبه بین‌المللی تسهیلات و امکاناتی را در این زمینه لحاظ نموده و با حذف و کاهش موانع موجود و تجدیدنظر در مقررات سخت‌گیرانه گذشته سهولت بیشتری را در این رابطه فراهم نمایند.